

ОСНОВОТ НА ГРАЃАНСКО-ПРАВНАТА ОДГОВОРНОСТ РАЗГЛЕДУВАН ВО ИСТОРИСКИ КОНТЕКСТ

Апстракт: Фокусот на трудот е да го претстави основот на граѓанско-правната одговорност во еден историски контекст. За таа цел, најпрво накратко се определува поимот на основот на граѓанско-правната одговорност. Потоа трудот дава приказ на овој поим во историски контекст, следејќи ја категоризацијата според периодизацијата на стар, среден и нов век. Поимот на основ на граѓанско-правната одговорност во стариот век се разгледува низ призмата на правните споменици како Хамурабиевиот Законикот и Законот на 12 таблици, со давање посебен осврт на римското право пред сè раководејќи се од неговото значење во историјата и денес. Понатаму се проследува римско право, кое во средниот век влегува преку византиското право и правото на франкската држава, христијанско право и словенско право. Во рамките на византиското право, со оглед на нашиот предмет на интерес го разгледуваме, за нас најзначајниот, *Nomos Nautikos* или поморскиот закон како и карактеристични обичајни правни правила од словенското право. На крај, во новиот век, развојот на идејата за основот на граѓанско-правната одговорност се проследува преку правилата содржани во граѓанските законици од новиот век, како и појавата и развојот на правилата за објективна одговорност во судската практика и законодавството.

Клучни зборови: *субјективна одговорност, објективна одговорност, вина, создаден ризик, справедливост*

АМПОВСКА Marija

A HISTORICAL VIEW OF THE BASES OF CIVIL LIABILITY

Abstract: The focus point of this paper is to present the bases of liability in a historical context. Therefore, first the meaning of the term bases of liability is presented for the point view of the author. Then the paper gives presentation of this term in historical context, following the categorization according the periodization of old century, middle ages and new century. The meaning of the bases of liability in the old century is viewed through the provisions in the Code of Hammurabi and Law of the Twelve Tables, and having in mind the meaning of the Roman law in the history and now days the focus in the old century is on Roman law. Chronologically speaking the Roman law is present in the middle ages too, through the Byzantine Law, the law of Francia the canon law and the Slovenian law, which have accepted a major part of the provision of Roman law. The focus in this legal systems is on the *Nomos Nautikos* from the Byzantine law and some custom rule from Slovenian law that are considered important for the theme. In the new century, the development of the idea of bases of liability is considered through the provisions contained in the civil codes from the new century, as well as the appearance and the development of the rule of strict liability in the European case law and in the legislation.

Key words: fault liability, strict liability, fault, risk, equity

Вовед

Во рамките на институтот граѓанско-правна одговорност за причинета штета централно место има прашањето за основот на одговорноста. Решавањето на ова прашање се наметнува како предуслов за решавање на останатите прашања поврзани со одговорноста, а воедно се вбројува и во трите основни проблеми кои се јавуваат кај секој случај на надомест на штета: останатите два се висината и опсегот на одговорноста.

Значењето што основот го има денес не е исто со неговото значење во историски контекст. Ова произлегува и од значењето на самиот институт граѓанско-правна одговорност со кој прашањето за основот е неопходно поврзано. Во овој текст ќе се обидеме во кратки црти да дадеме еден хронолошки приказ на појавата, развојот и значењето на основот на одговорноста за причинета штета, користејќи ја класификацијата согласно периодизацијата на стар век, среден век и нов век.

1. Поим на основ на граѓанско-правна одговорност за штета

Основот на одговорност во правните системи го среќаваме под термините: *Rechtsgrund* во германското право, *bases of liability* во англо – американското право, *fondament juridique* во француското право. И покрај различните термини со кои се означува основот на одговорноста, она што останува исто во секое право е целта на неговото постоење и утврдување. Така, барањето на основот секогаш претставува обид да се оправда граѓанско-правната одговорност, па затоа во теоријата се среќаваме со широка лепеза на теоретски обиди од овој тип.

Во правната теорија¹ среќаваме поимно определување на основот на одговорноста, кое како појдовна основа го има начелниот став дека имателот на едно правно добро треба сам да ја поднесе штетата која е причинета на негова ствар. Ова начело е сведено на познатата латинска изрека *casum sentit dominus*, но како што вели понатаму во објаснувањето на поимот основ на одговорноста, признавањето на правото на намирување на оштетениот значи воспоставување на претходната состојба со земање на вредноста, која за таа цел е потребна, од имотот на некој трет и во овој поглед надоместувањето се гледа како чест исклучок од правилото дека штетата ја поднесува оној кој е погоден од истата. Понатаму, бидејќи се работи за исклучок, зад него мора да стојат посебни причини кои се во состојба да го оправдаат исклучокот. Токму тие причини го претставуваат основот на граѓанско-правната одговорност. Кај голем број автори го среќаваме токму мислењето дека основот на одговорност претставува *причината поради која едно лице е одговорно за надомест на штета*.²

Според нашето мислење причините, за кои повеќето автори сметаат дека се основ за одговорноста, можеме да кажеме дека ги согледуваме како *причини кои се поврзани со лицето кое е носител на одговорноста за штета, односно дека се работи за негово однесување*, но и за други факти како причина за неговата одговорност. Сметаме дека кога зборуваме за основ на одговорност не можеме да зборуваме за причини кои се надвор од страните на односот и нивното однесување.

Денеска, може да се каже дека во правната доктрина и во најголемиот дел од правните правила прифатени се три вида основ на граѓанско-правната одговорност за кои и ќе се зборува во овој труд. Имено, во правната теорија се зборува за следниве видови основ на одговорноста: *вина, создаден ризик и справедливоста, односно правичноста*.³

2. Стар век

Зборувајќи за **стариот век**, нема директни историски извори за тоа како дошло – не до штета – туку до одговорност за штета. Според одредени етимолошки истражувања самиот збор "одговорност" во европските јазици се јавува дури на крајот од 18 - ти век.⁴ Овој податок упатува на заклучокот дека пред овој период не можеме да зборуваме за одговорност во денешна смисла

¹Кај Радишиќ, Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 190.

²Според Галев, Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 598; исто и Радишиќ, Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 191; исто и Salma, J., *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007, стр. 453; исто и Ѓорђевиќ, Ѓ., Stanković, V., *Obligaciono pravo – opšti deo*, Beograd, 1980, стр. 343; Milošević, Lj., *Obligaciono pravo*, Beograd, 1982.

³Вакво разликување на основите на одговорност среќаваме кај: Галев, Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 600 и стр. 626 каде посебно се зборува за одговорност на родителите и на малолетниците врз основа на справедливост, исто кај Антић, О., *Облигационо право*, Београд, 2009, стр. 465-466, кај Salma, J., *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007, стр. 453-454, кај Радишиќ, Ј., *Облигационо право: општи део*, Београд, 2004, стр. 190 – 196 и други.

⁴Види Klarić, P., *Odštetno pravo*, Zagreb, 2003, str. 5.

на зборот, односно за граѓанско-правна одговорност како "...санкција за повреда на граѓанско-правна норма, која во суштина е обврска на одредено лице да му ја надомести штетата на друго лице и која денеска може да постои и без огласување на обврзаното лице за виновно за причинување на штетата."⁵Разгледувајќи ги старите правни поредоци може да се извлече еден генерален заклучок дека штетата најпрво се израмнувала со крвна одмазда помеѓу поединците и нивните семејства. Крвната одмазда била изворниот облик на одговорноста во рамките на кој одговорноста преминувала од колено на колено, односно одговорноста се проширувала. Во вакви услови не може ниту да стане збор за основ на одговорноста за причинета штета во денешна смисла на зборот од причина што самиот институт на одговорност е насочен кон животот на штетникот и неговата лична сфера, а не кон неговиот имотот како што е случај кај граѓанско-правната одговорност. Иако би додале дека историски се среќаваме со правни системи, како на пример хамурабиевото право кое во однос на облигационото право (посебно делот што ја регулира одговорноста за штета) е далеку понапреден од, на пример, Законот на 12 – те таблици и многу други законски текстови од Стариот и Средниот век и истовремено наговестува покомплексни установи кои ги откриле подоцнежните правни системи. Разгледувајќи ги нормите кои го уредуваат прашањето за надоместување на штета во овој законик⁶ можеме да заклучиме дека санкциите предвидени во овие случаи на причинување на штета не претставуваат ништо друго, туку надомест за истата и предвидуваат еквивалентност помеѓу причинетата штета и обврската што произлегувала од неа и поради тоа може да се каже дека овие санкции немаат казен карактер. Во однос на основот на одговорноста која ја среќаваме во хамурабиевото право, земајќи го во предвид речникот на истиот кој зборува за "**лице кое не ја одржувало добро својата брана**", "**ненамерно нанесе повреда на друг при караница**", "**бродарот не бил внимателен**," како услов за настанување на обврската за надомест, можеме да кажеме дека во хамурабиевиот законик се назира појавата на вината како основ за одговорност.

2.1. Римско право

Во историскиот контекст на основ на одговорноста за штета неминовно е да го споменеме и римското право, пред сè раководејќи се од неговото значење во историјата и денес. Римското облигационо право е најважното и најсовершеното правно наследство од Рим и претставува точна разработка на сите битни односи помеѓу обичните сопственици на стока: купување и продавање, услуга, заем, договор и други обврски. Токму поради овие својства, римското облигационо право, иако во нешто изменета и дополнета форма било рецепирано во францускиот граѓански законик (Code civil) и во другите буржоаски законици од континентален тип. И во римското право, и покрај неговата значителна развиеност, не може да се зборува за граѓанско-правна одговорност во денешна смисла на зборот. Во римското право одговорноста која произлегувала од деликтите, во правната теорија денеска, е позната како деликтна одговорност и се разликува од одговорноста за онаа штета која е причинета од страна на една од страните (должникот или доверителот) на постоечки облигационен однос. Одговорноста за штетата причинета во рамките на постоечки облигационен однос се нарекува контрактна, односно договорна одговорност. Во римското право, гореспомнатите два вида на одговорност за причинета штета биле уредени посебно.

Во старото право, одговорноста на должникот поради неизвршување на договорените престапии се ценела објективно: должникот бил должен да ја надомести штетата без оглед на причините што му попречиле да ја изврши ветената престација, односно ирелевантно било дали обврската не била извршена поради вина на должникот или под дејство на виша сила. Според прописите на класичното право се барало исполнување на две претпоставки за да настане обврска за должникот да ја надомести штетата што доверителот ја претрпел поради задоцнувањето на должникот или поради неисполнувањето на обврската. Тие се задржуваат како претпоставки и за обврската за надомест на штета во посткласичниот период, поточно според Јустинијановото

⁵ Лоза, Б., *Облигационо право, општи дуо*, Београд, 2000, стр. 181.

⁶Види чл. 53, чл. 206, чл. 236 од Хамурабиевиот Законик според Kandić, Lj., *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*, Savremena administracija, Beograd, 1992.

право. Овие две претпоставки биле: постоење на вина на страната на должникот и настанување на штета на страната на доверителот.⁷

Во поглед на вондоговорната, односно деликтната одговорност за причинета штета за римското право карактеристично е од една страна тоа што постоела и една општа забрана за причинување на штета, содржана во дефиниција за правото која потекнува од класичниот период. Според таа дефиниција: "*Iuris praecepta juris sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*,"⁸ или во превод: правни начела се – чесно да се живее, на друг да не му се штети, на секому да му се даде тоа што му припаѓа. Од друга страна, сите приватни деликти и нивните санкции биле поединечно предвидени во правото. Анализата на овие извори на римското право покажува дека паричните казни кои штетникот бил должен да ги плати имале карактер на сатисфакција и казна, а нивна основна цел била репресијата. Од друга страна, вистина е дека со примање на досудената казна, оштетениот воедно бил и обештетуван. Затоа одредени автори сметаат дека во времето на Гај одредени тужби, покрај казнен карактер, имале и карактер на надоместување на штета, како на пример *actiones rei persecutoriae*.⁹

Она што е карактеристично за вондоговорната и договорната одговорност во римското право е фактот дека нивните специфични и поединечни развојни патишта сепак имаат една ист развојна линија која се однесува токму на основ на одговорноста и во двата случаи, притоа кога зборуваме за основ, зборуваме во смисла на значењето кое го има добиено во рамки на современата правна теорија. Така, и кај двата вида на одговорност најпрво се среќаваме со каузалитетот, односно самото настанување на штета како основ за повикување одредени лица на одговорност, додека подоцна во класичното и посткласичното право веќе се појавува вината како основ за одговорност, а се смалува бројот на случаи кога едно лице може да биде повикано на одговорност без постоење на вина. Така, во Јустинијановото право штетите кои не настанале по вина на одредено лице, согласно правилото *causae a nullo prestantur*, се штети за кои не одговара никој и ги поднесува лицето кое ги претрпело. Како исклучок се јавувале бродарите, гостилничарите и сопствениците на соби кои одговарале и за штета која се случила случајно, не по нивна вина, освен ако не докажат дека штетата настанала поради виша сила.¹⁰ Во римското право ги наоѓаме ги лоцираме и самите корени на концептот на вина во современото право кој ги вклучува степените на вина [*dolus* - намера, *culpa lata* – крајно невнимание, *culpa levis* – обично невнимание (која се дели на два подвиди: *culpa levis in abstracto* и *culpa levis in concreto*) и *culpa levissima* – најлесниот вид на невнимание, како и поимните определби на секој од посебните видови на вина].

Историски гледано, објективната одговорност како вид на граѓанско-правна одговорност за причинета штета во одредена смисла е постара од другите видови граѓанско-правна одговорност, односно ѝ претходи на субјективната одговорност. Овој заклучок потекнува од сознанијата дека во првобитното општество идејата за вина била непозната, а одговорноста за причинета штета, со оглед на тоа дека не се засновала на субјективен критериум била објективна одговорност. Но, објективната одговорност која постоела во првобитното општество настанала во сосема различни услови во однос на условите кои ќе доведат до појава на објективната одговорност во денешна смисла на зборот, па затоа треба да се има во предвид дека објективната одговорност за која веламе дека ѝ претходи на субјективната одговорност не претставува објективна одговорност која може да се поистовети со објективната одговорност која постои во

⁷Види Пухан, И., Поленак-Акимовска М., *Римско право*, Скопје, 1996.

⁸ D. 1, 1, 10, 1 (Ulpianus libro primo regularum).

⁹Повеќе за карактерот на казните во римското право кај Амповска, М., *Историски и компаративен развој на граѓанско-правна одговорност за причинета штета*, Тетово, 2015.

¹⁰Иако и за овие случаи во правната доктрина се среќаваат толкувања дека може да се зборува за одреден вид на вина *culpa in custodiendo*.

модерното општество.¹¹ На ова се надоврзува и цитатот дека: "Во сите времиња и во сите земји постоеле случаи на одговорност без вина покрај оние засновани на вината."¹²

3. Средниот век

Развојот на основот на граѓанско-правната одговорност трпи стагнација, како и науката воопшто. Зборувајќи конкретно за европско тло може да се каже дека распаѓањето на римската империја, ширењето и зацврстувањето на христијанството, постоењето на феудалните односи, формирањето на средновековните држави (Франската држава, Византија) и другите општествени услови влијаеле да се издиференцираат три правни поредоци: римско право, кое во средниот век влегува преку византиското право и правото на франкската држава, претставувајќи ја нивната основа, христијанско право и словенско право. Во рамките на византиското право, со оглед на нашиот предмет на интерес, за нас најзначаен е *Nomos Nautikos* или поморскиот закон. Со овој закон, меѓу другото, се регулирале и одговорностите на лаѓарот за превземениот товар. Некои теоретичари го нарекуваат "Родоски" закон. Причина за таквата појава е сличноста на неговите одредби со римскиот *Lex Rhodia de iactu*, за кој "...извесно е дека е записан од влијанието на античките грчки, односно хеленистички правни резони. Тоа првенствено се однесува на познатата установа, таканаречена *општа хаварија*, која не е напуштена до денес, а предвидува дека и до колку со жртвување на дел од товарот бродот може да се спаси од потопување, штетата солидарно да ја поднесат сопственикот на бродот и сопствениците на исфрлената и сочуваната стока."¹³

Правото на франкската држава во себе ги вклучувало римското право и германското обичајно право. Римското право се применувало преку разни компилации (збирки на римско право) настанати во варварските држави, наречени варварски законици. Варварските законици содржеле однапред определени износи на надомест кои имал обврска да ги плати оној кој нанел штета на некое лице или на неговиот имот. Во однос на штетата нанесена на личноста, барањето најдолго го задржало карактерот на освета. Токму поради овој факт, се смета дека во ова времето обврската за надомест на штета имала казен карактер.

Словенското право во својата основа претставува обичајно право на старите Словени, кое подоцна, преку неговите кодификации, ќе стане основен регулатор на односите на јужнословенските народи (србите, бугарите, македонците, хрватите, црногорците), во рамките на нивните држави. Најстарите податоци што се зачувани за животот на словенските племиња и датираат од VI и VII век содржат еден интересен податок за феноменот штета низ обичаите и обичајното право. Според овие обичаи се сметало дека словенските племиња се благонаклони кон гостите и ги придружуваат од место до место, каде што на гостите им е потребно да одат, така што ако поради негрижата на определен домаќин гостинот претрпи било каква штета, соседот кој го довел гостинот започнува караница против домаќинот сметајќи ја осветата на гостинот како света должност.¹⁴ Според одредени теоретичари "...овој историски извор укажува дека старите Словени на штетата гледале како на последица за која е потребна **освета според талионското начело**, а не како однос од кој произлегува обврската за надомет на штета."¹⁵ Во периодот на развиениот византиско-словенски феудализам најзначаен пишан извор за јужнословенската област (тука спаѓа и територијата на Република Македонија) бил Душановиот законик. Преку обичајното право, во Душановиот законик влегол и **институтот колективна одговорност**. Овој институт имал големо значење за феудалното општество. Освен во Душановиот законик, го среќаваме и во други извори на словенското право, како на пример Законот за судење на луѓето. Во односите настанати со причинување на штета, примената на

¹¹Види Đorđević, Ž., Stanković, V., *Obligaciono pravo – opšti deo*, Beograd, 1980, стр. 344.

¹²Planiol, M., Ripert, G., Esmein P., *Traité pratique de droit civil français*, Paris, 1952, стр. 642, цитат според Klarić, P., *Odštetno pravo*, Zagreb, 2003, стр. 13.

¹³Avramović, S., *Opšta pravna istorija - Stari i Srednji vek*, Beograd, 1999, стр. 154.

¹⁴Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *Облигационо обичајно право, "Прилози за обичајното право на македонскиот народ (том 1)"*, МАНУ, Скопје, 2000, стр. 384.

¹⁵*Ibid.*

овој институт значела дека за штетата што едно лице ќе ја причини, одговорна е целата група на лица кои се во одреден правен однос со него. Одговорноста била објективна, кривична и материјална. Така, со овој законик за селото се предвидувала колективна одговорност за надомест на штетата, настаната од кражби и разбојништва на територијата на селото, за сите штети на имотот на властелинот кои би настанале по неговата смрт и сл.¹⁶

Во поглед на основот на одговорноста во средниот век, врз основа на горенаведеното можеме да заклучиме дека истиот како институт доколку воопшто може да се каже дека постоел бил целосно несистематизиран, и не бил доведен ниту на нивото постигнато во стариот век, поконкретно во рамки на римското право. Се работи за надомест на штета каде можеме да кажеме дека акцентот не е ставен на поединецот и неговата вина како основ на одговорност, туку на одреден колектив, на група на луѓе, односно неможеме да зборуваме за основ на одговорност, во онаа мера во која се зборува за одговорни лица, односно лица кои се задолжени да надоместат одредена штета, односно за постоење на одреден систем за надомест на штетата. Во случајот на поморското право, согласно *Nomos Nautikos* тоа се сопственикот на бродот и сопствениците на товарот кој се пренесува, во случајот на обичаите на словенските народи одговорни лица се домаќините во поглед на штетата што нивните гости ќе ја претрпат или пак во случајот штета причинета со кражба или разбојништво на територијата на едно село да одговара целото село. Во секој случај, можеме да кажеме дека примериве се еден сведок дека и во средниот век е видлива една мисла која дури подоцна, во новиот век, целосно ќе се развие: ризикот како основ за одговорност на лицето кое е должно да го поднесе.

4. Новиот век

Новиот век е век на одвојување на граѓанската од кривичната одговорност, век на кодифицирање и век на тенденции за унифицирање (хармонизација) на граѓанското право (приватното право), а со тоа и на правилата што ја уредуваат одговорноста за штета во Европа. Одвојувањето на граѓанската од кривичната одговорност во правната теорија се припишува како заслуга на Domat и Pothier, француски теоретичари, за кои воедно се смета дека го поставиле и општото (основното) начело на граѓанската одговорност.¹⁷ Според Домат, општото начело е формулирано на следниов начин: *"Сите загуби и сите штети кои ќе ги причини некое лице поради своја непромисленост, невнимателност, непознавање на она што лицето било должно да го познава или друга слична вина, без оглед колку е лесна, мораат да се надоместат..."*¹⁸

Под влијание на природно – правната школа законците како основно начело го прифатиле начелото за субјективна одговорност според кое штетата треба да ја надомести оној кој ја причинил. Основ за одговорноста претставува вината. Оваа идеја достигнала кулминација и најдобро е изразена во формулата на Јеринг според која на надомест на штета не обврзува самата штета туку вината, без вина не постои одговорност.¹⁹

Начелото на субјективна одговорност како општа (генерална) одредба во рамките на правилата за одговорност за штета го среќаваме во следниве одредби:

- член 1382 од Францускиот граѓански законик, според кој: *"Секое човечко дејствие со кое на друг му се предизвикува штета го обврзува оној со чија вина е нанесена да ја поправи"* и членот 1383 според кој: *"Секој одговара за штетата што ќе ја причини, не само со својата намера, туку и со своето невнимание и непромисленост."*
- во §1295 од новелираниот Австриски граѓански законик според кој: *"Секој е овластен да бара надомест на штетата од штетникот кој ја нанел со*

¹⁶ Види Драгојловић, Д., Институција колективне одговорности код Балкански Словена у средњем веку, *"Обичајно право и самоуправа на Балкану и суседним земљама"*, САНУ, Београд, 1974, стр. 423.

¹⁷ Klarić, P., op.cit.,str. 13.

¹⁸ Цит. според Klarić, P., op.cit.,str. 13.

¹⁹ Klarić, P., op.cit.,str. 30.

своја вина, па било штетата да е причинета со тоа што се повредила некоја договорна обврска или независно од договорот."

- §826 од Германскиот граѓански законик според кој: *"Оној којшто на начин спротивен на добрите обичаи намерно ќе му нанесе штета на друг, должен е истата да ја надомести."* Иако според одредени автори наведената одредба има значење на општа одредба,²⁰ сепак воочлив е нејзиниот ограничен опсег, во кој е опфатена само намерата. Затоа, во рамките на ова прашање ќе ја спомнеме и одредбата од §823 според која: *"Кој на друг намерно или со невнимание противправно му го повреди животот, телото, здравјето, слободата, сопственоста или кое било друго право, должен е да ја надомести штетата причинета со таа повреда."*

Подоцна, почнувајќи од триесетите година на 19 – от век па до ден денешен, субјективната одговорност го губи местото на основен вид на одговорност за причинета штета. Развојот на индустријата и прометот, кој е една од основните карактеристики кои го одбележуваат новиот век, во сферата на граѓанско – правната одговорност се рефлектирал преку појавата на еден нов вид на одговорност – објективна одговорност, односно одговорност без оглед на вината.

Објективната одговорност станала дел од правните системи на неколку начини:

- Преку судската практика, како што е примерот на францускиот правен систем во рамки на кој решението за воведување на објективната одговорност се состоело во екстензивно толкување на чл. 1384 од Францускиот Code Civil кој гласи: *"Едно лице е одговорно не само за штетата што ќе ја причини со свои дејствија, туку исто така и за штетата причинета со дејствие на лице за кое тој одговара или од ствари за чие чување е задолжен."* Според толкувањето овој член содржел пресумпција на одговорноста (не на вината) на имателот на стварите со кои е причинета штетата. Според екстензивното толкување, пресумпција на одговорност не постоела само кај опасните ствари, туку се однесувала на сите ствари кои некој ги користи или врши надзор над нив. На тој начин, ова одредба нашла примена во однос на штетите причинети од автомобили, железници, трамваи и дејностите поврзани со производство, складирање и пренос на електрична енергија, плин и различни штетни материји. ***Специјалното законодавство се ограничило само на уредување на одговорноста за причинување на штета во некои области, како на пр. употреба на авиони, жичари, атомски реактори и др.*** Во француското право "дури подоцна донесените специјални законите, под влијание на приликите и теоријата, ја воведуваат одговорноста заснована на ризик која конечно се одвојува од субјективната одговорност. Тоа најпрво е направено со Законот од 09 април 1898 година за случај на несреќа при работа, при што најпрво се истакнува дека тоа е ризик на работодавецот; подоцна се истакнува и индустриски, социјален, комерцијален, административен, правен и друг ризик како причина за одговорност без вина. Оној кој го создава ризикот мора да ги сноси и последиците од неговата реализација."²¹

- Преку донесување посебни закони, надвор од граѓанските законици, со правни правила кои регулираат точно одредени случаи на исклучоци од генералниот принцип на одговорност – субјективна одговорност и предвидуваат објективна одговорност за причинета штета, а случаите кои се уредени со нив се случаи *numerus clausus* и судската практика не може врз основа на метод на аналогичност да ги применува одредбите на други случаи и на тој начин да регулира случаи на објективна одговорност што се надвор од законот. Ваков пример наоѓаме во германското законодавство во кое постојат повеќе од 20 закони со вакви правни прописи, а најзначајни закони се: Закон за патниот сообраќај (Kraftverkehrs-gesetz) од 1909, Закон за авијација (Luftverkehrs-gesetz) од 1922, Закон за води (Wasserhaushaltsgesetz) од 1947, ***Закон за атомска енергија (Atomgesetz) од 1959*** и други и

²⁰ Види Ibid.

²¹ Salma, J., *Obligaciono pravo*, Novi Sad, 2007, стр. 574.

- Преку општа одредба за правила на објективната одговорност содржани во рамки на граѓанските законици, односно во случај на отсуство на граѓански законик, во рамки на општиот закон со кој се уредуваат облигационите односи. Така пример на граѓански законик е Италијанскиот Codice Civile кој во член 2050 вели дека: *"Кој на другите ќе им причини штета со вршење на некоја дејност која по својата природа или според природата на употребените средства е опасна, должен е таа штета да ја надомести, освен ако не докаже дека ги превзел сите неопходни мерки за да ја отстрани штетата."* Во нашиот правен систем не постои граѓански законик, па прашањето за граѓанско-правната одговорност е уредено во Законот за облигациони однос, односно со чл.159 се воспоставува една претпоставка за постоење на причинска врска помеѓу опасен предмет или опасна дејност (како штетни дејствија кај објективната одговорност) и штетата што е настаната во врска со тој предмет, односно дејност.

Објективната одговорност стана неминовност во новиот век и без оглед дали ја оправдуваме преку теоријата на ризикот, теоријата на интересот, теоријата на опасноста или некоја друга теорија, таа го најде своето место во најголемиот дел од позитивно – правните системи во светот. Теоријата што ние ја прифаќаме е теоријата на создаден ризик, создадена во француската правна мисла, односно теоријата според која опасните ствари и опасните дејности од една страна донесуваат корист, но од друга страна претставуваат постојана закана од причинување штета некому. Поради тоа оној што го создава ризикот за настанување на одредена штетна последица ќе биде должен и да ја отстрани истата доколку настане. *"Имено, за оштетениот овде е битно само тоа натурално или вредносно да се отстрани настанатата штета, како правна последица произлезена од создадениот ризик на опасната ствар, односно опасната дејност, а не и дали имателот на оваа ствар односно дејност е виновен или не за оваа штетна последица. Во секој случај, ако тоа го пропуштиме и низ вредносните критериуми на правдата и справедливоста како правда во конкретен случај има свое оправдување. Имено според овие критериуми би било крајно несправедливо створениот ризик од некого, кој довел до настанување на штета на трет, да се префрли од него врз третиот."*²²

Заклучок

Основот на граѓанско-правната одговорност кој бележи повеќеилјадагодишно постоење на овој терен е вината, а со неа субјективната одговорност се зацврстува како доминантен вид на одговорност, притоа незанемарувајќи го фактот дека отсекогаш постоеле случаи на граѓанско-правна одговорност кои се регулирале надвор од правилата на субјективната одговорност и вината како основ на овој вид на одговорност. Со оглед на ова, заклучуваме дека најстара теорија за основот на одговорноста е теоријата за вината како основ на одговорноста и долго време била и единствена теорија за основот во правната доктрина.

За самото општество претставувало голем напредок појавата и усвојувањето на идејата за вината и преодот од објективна одговорност на субјективна одговорност за причинета штета. Основот на граѓанско-правната одговорност со векови се засновал на субјективен критериум, односно на вината на штетникот. Затоа овој систем на одговорност го добил името субјективна одговорност за штета.

Во поглед на основот на одговорноста во средниот век, врз основа на горенаведеното можеме да заклучиме дека истиот како институт доколку воопшто може да се каже дека постоел бил целосно несистематизиран, и не бил доведен ниту на нивото постигнато во стариот век, поконкретно во рамки на римското право. Се работи за надомест на штета каде можеме да кажеме дека акцентот не е ставен на поединецот и неговата вина како основ на одговорност, туку на одреден колектив, на група на луѓе, односно неможеме да зборуваме за основ на одговорност, во онаа мера во која се зборува за одговорни лица

Подоцна, во втората половина на 19-тиот век индустриската револуција и техничкиот напредок на цивилизацијата имале за резултат општ пораст на животниот стандард, но од друга

²²Галев, Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј., *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 600.

страна и значително зголемување на ризикот кој дотогаш не му бил познат на општеството и кој водел кон создавање на штети во кои случаи неможело да се определи кај кое лице или лица постои вина. Овој факт водел кон промена на традиционалните гледишта за субјективниот основ на одговорноста и до воведување на нов основ на одговорноста. Новиот основ на одговорноста не бил заснован на субјективен критериум, туку спротивно, на објективен критериум. Овој објективен критериум поаѓал од идејата дека субјектот кој има корист од одредена ствар или активност е должен да го поднесе и ризикот кој произлегува од таквите ствари или дејности. Овој критериум, што инаку во правнотехничка смисла без сомнение го воведува модерното право, всушност го препознаваме и во Аристотеловата идеја за корективна или комутативна правда, како и во римската правна мисла, каде што е изразен преку максимата "*Ubi emolumentum, ibi onus*" односно каде е користа таму е и товарот.

Нашиот заклучок е дека откако законодавството и судската практика ќе ги спознаат случаите на објективна одговорност тежиштето се префрла на доктринарен терен и теоретичарите почнуваат да ги развиваат своите теории за основот на одговорноста кај објективната одговорност. Нашиот заклучок е дека на доктринарен терен, појавата на објективната одговорност е моментот кога теоријата за основот на граѓанско-правната одговорност доживува своја реконструкција и наместо монизмот, поточно сфаќањето за вината како единствен основ на одговорноста, завладува мислењето за плуралитет на основите на одговорност. Денес, според нашето мислење, освен вината како основ на одговорноста, егзистира и создадениот ризик како основ на одговорноста, а во поглед на правичноста односно справедливоста како посебен основ на одговорност, на ова место само би заклучиле дека е тема за која не постои согласување на полето на правната доктрина и дека воедно се работи за прашање кое може да биде предмет на наша идна, одделна теоретска анализа.

Користена литература:

- Avramović, S. (1999) *Opšta pravna istorija - Stari i Srednji vek*: Beograd;
- Đorđević, Ž., Stanković, V. (1980). *Obligaciono pravo – opšti deo*: Beograd;
- Đorđević, Ž., Stanković, V. (1980). *Obligaciono pravo – opšti deo*: Beograd;
- Kandić, Lj. (1992). *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*: Savremena administracija, Beograd;
- Klarić, P. (2003). *Odštetno pravo*: Zagreb;
- Milošević, Lj. (1982) *Obligaciono pravo*: Beograd;
- Planiol, M., Ripert, G., Esmein P. (1952). *Traité pratique de droit civil français*: Paris ;
- Salma, J. (2007). *Obligaciono pravo*: Novi Sad;
- Амповска, М. (2015). *Историски и компаративен развој на граѓанско-правна одговорност за причинета штета*: Тринга Дизајн, Тетово;
- Антић, О. (2009). *Облигационо право*: Београд;
- Галев Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј.(2000). *Облигационо обичајно право*: МАНУ, Прилози за обичајното право на македонскиот народ (том 1), Скопје;
- Галев, Г., Дабовиќ – Анастасовска Ј.(2008). *Облигационо право*: Скопје;
- Драгојловиќ, Д.(1974). *Институција колективне одговорности код Балкански Словена у средњем веку*: САНУ, Обичајно право и самоуправа на Балкану и суседним земљама, Београд;
- Пухан, И., Поленак-Аќимовска М.(1996). *Римско право*: Скопје;
- Радишиќ, Ј.(2004). *Облигационо право: општи део*: Београд.